

FEDERALNO MINISTARSTVO OBRAZOVANJA I NAUKE

I N F O R M A C I J A

**o uključenosti djece romske nacionalnosti
u predškolsko i osnovno obrazovanje i odgoj
u Federaciji Bosne i Hercegovine**

Mostar, juni/lipanj 2018. godine

Sadržaj

UVOD	3
1. Uključenost djece romske nacionalnosti u predškolski odgoj i obrazovanje u Federaciji BiH	4
1.1. Strateški i zakonski okvir u BiH koji regulira pitanje uključivanja djece romske nacionalnosti u predškolski odgoj i obrazovanje	4
1.2. Pokazatelji o uključenosti djece romske nacionalnosti u predškolski odgoj i obrazovanje u Federaciji BiH.....	6
2. Uključenost djece romske nacionalnosti u osnovni odgoj i obrazovanje u Federaciji BiH	10
2.1. Zakonodavni i strateški okvir u BiH koji regulira pitanje osnovnog odgoja i obrazovanja djece romske nacionalnosti.....	10
2.2. Pokazatelji o uključenosti djece romske nacionalnosti u osnovni odgoj i obrazovanje u Federaciji BiH.....	12
3. Izazovi s kojima se susreću djeca i učenici romske nacionalnosti u predškolskom i osnovnom odgoju i obrazovanju	14
4. Podrška uklanjanju prepreka pristupu i ravnopravnom učešću djece romske nacionalnosti u predškolskom i osnovnom odgoju i obrazovanju	15
REZIME	20
PREPORUKE	22

UVOD

Programom rada Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke za 2018. godinu predviđena je izrada Informacije o uključenosti djece romske nacionalnosti u predškolsko i osnovno obrazovanje i odgoj u Federaciji Bosne i Hercegovine. Cilj izrade Informacije jeste informiranje Vlade Federacije BiH o stanju u ovoj oblasti, a nakon razmatranja iste na Vladi Federacije BiH zaključci i preporuke će se dostaviti kantonalnim ministarstvima obrazovanja radi njihovog informiranja i zajedničkog daljeg djelovanja na unapređenju postojećeg stanja. Pored navedenog, Informacija će se koristiti za potrebe informiranja drugih zainteresiranih strana, kao i šire javnosti.

Izrada ove informacije predstavlja nastavak aktivnosti Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke usmjerenih na unapređenje stanja u Federaciji BiH u pogledu uključenosti i ravnopravnog učešća u obrazovnom procesu sve djece, uključujući i djecu koja dolaze iz marginaliziranih društvenih grupa. Posebno osjetljiva grupa u tom kontekstu su Romi, a u pojedinim analizama i izvještajima se navode kao najugroženija nacionalna manjina po svim parametrima koji se uzimaju u obzir prilikom procjenjivanja socijalnog statusa neke zajednice ili društvene grupe, odnosno nacionalna manjina koja je u najnepovoljnijoj situaciji ¹.

Polaznu osnovu za izradu Informacije čine sljedeći dokumenti i zakoni doneseni na državnom nivou: Revidirani akcioni plan Bosne i Hercegovine o obrazovnim potrebama Roma², Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“ broj 18/03), Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“, broj 88/07), Platforma za razvoj predškolskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini za period 2017-2022. („Službeni glasnik BiH“, broj 2/18).

Informacija o uključenosti djece romske nacionalnosti u predškolsko i osnovno obrazovanje i odgoj u Federaciji Bosne i Hercegovine sadrži četiri poglavlja. U prvom poglavlju se razmatra uključenost djece romske nacionalnosti u predškolski odgoj i obrazovanje u Federaciji BiH, dok se u drugom poglavlju razmatra uključenost djece romske nacionalnosti u osnovni odgoj i obrazovanje. U trećem poglavlju se nastoje identificirati najvažniji izazovi sa kojima se susreću djeca predškolskog i osnovnoškolskog uzrasta romske nacionalnosti u sistemu odgoja i obrazovanja, dok četvrto poglavlje analizira podršku domaćih i međunarodnih organizacija i institucija uklanjanju prepreka pristupu i ravnopravnom učešću u predškolskom i osnovnom obrazovanju i odgoju djece romske nacionalnosti. Na kraju Informacije je i rezime glavnih saznanja i zaključaka ove informacije, te preporuke za unapređenje postojećeg stanja u ovoj oblasti.

¹ Vajzović, Emir. *Analiza evidentiranja romskih potreba*, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, Sarajevo, 2011., str 8. i

Evropska komisija. Izvještaj o Bosni i Hercegovini za 2016. godinu. Brisel, 9.11.2016. str 25.

² *Revidirani akcioni plan Bosne i Hercegovine o obrazovnim potrebama Roma.* Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, Sarajevo, 2010.

Za izradu Informacije su korišteni podaci i informacije Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta Unsko-sanskog kantona, Ministarstva obrazovanja i nauke Tuzlanskog kantona, Ministarstva za obrazovanje, nauku, kulturu i sport Zeničko-dobojskog kantona, Ministarstva za obrazovanje, mlade, nauku, kulturu i sport Bosansko-podrinjskog kantona Goražde, Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta Hercegovačko-neretvanskog kantona, Ministarstva za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo i JU „Djeca Sarajeva“ Sarajevo. Pored navedenog, za izradu Informacije su korišteni podaci Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke, zatim relevantni strateški dokumenti, zakonski propisi, dostupni izvještaji, analize i drugi izvori.

1. Uključenost djece romske nacionalnosti u predškolski odgoj i obrazovanje u Federaciji BiH

1.1. Strateški i zakonski okvir u BiH koji regulira pitanje uključivanja djece romske nacionalnosti u predškolski odgoj i obrazovanje

U Revidiranom akcionom planu Bosne i Hercegovine o obrazovnim potrebama Roma, pitanje predškolskog odgoja i obrazovanja se tretira u okviru Cilja 1., koji se odnosi na osnovno obrazovanje kroz Potcilj 1.1. koji glasi: „Uključivanje romske djece oba spola u predškolske programe“. U okviru navedenog potcilja, najvažnije mjere sa aspekta uključivanja djece romske nacionalnosti u predškolski odgoj i obrazovanje u Federaciji BiH su:

- Mjera 1.1.1.: „Kontinuirano povećavati broj djece romske nacionalnosti uključene u predškolski odgoj i obrazovanje“;
- Mjera 1.1.2.: „Informiranje roditelja djece romske nacionalnosti o potrebi uključivanja djece u predškolski odgoj i obrazovanje“;
- Mjera 1.1.3.: „Radi pripreme djece romske nacionalnosti za polazak u školu, uključiti što veći broj djece romske nacionalnosti u predškolske programe“;
- Mjera 1.1.4.: „Osigurati sredstva za uključivanje djece u predškolske programe“;
- Mjera 1.1.5.: „Kroz projekte omogućiti i kraće dnevne programe za djecu romske nacionalnosti pred polazak u školu“.

U obrazloženju Mjere 1.1.1. se navodi da ista uključuje besplatne vrtiće za romsku djecu, dok Mjera 1.1.2. ukazuje na važnost podizanja svijesti i informiranja roditelja romske nacionalnosti o važnosti i potrebi uključivanja djece u predškolski odgoj i obrazovanje. Mjera 1.1.3. je značajna jer bi njena realizacija doprinijela boljoj pripremljenosti djece za polazak u školu, čime bi se smanjio obrazovni jaz između djece romske i djece drugih nacionalnosti. Mjera 1.1.4. ukazuje da je neophodno da nadležna entitetska i kantonalna ministarstva obrazovanja i Odjel za obrazovanje Brčko distrikta BiH u svojim budžetima planiraju i osiguraju sredstva u skladu sa

brojem djece romske nacionalnosti koja trebaju biti uključena u predškolske programe. Mjera 1.1.5. je komplementarna s Mjerom 1.1.3. jer se odnosi na aktivnosti koje se mogu poduzeti radi bolje pripreme djece romske nacionalnosti za školu, a uključuje podršku nevladinim organizacijama koje realiziraju projekte kraćih dnevnih programa za djecu romske nacionalnosti pred polazak u školu.

Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini kroz sljedeće članove zabranjuje diskriminaciju i pruža zakonski osnov za ostvarivanje prava na pristup i ravnopravno učešće u predškolskom odgoju i obrazovanju za svu djecu:

Član 6.

(Zabrana diskriminacije)

„(1) Svako dijete ima jednako pravo pristupa i jednake mogućnosti učešća u odgovarajućem odgoju i obrazovanju bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi.

(2) Jednak pristup i jednake mogućnosti podrazumijevaju osiguranje jednakih uvjeta i prilika za sve, za početak i nastavak daljnjeg odgoja i obrazovanja.“

Član 10.

(Pravo na jezik)

„Jezik i kultura svih konstitutivnih naroda i svake nacionalne manjine koja živi u Bosni i Hercegovini poštivat će se i uključivati u predškolsku ustanovu u skladu sa Ustavom Bosne i Hercegovine, Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, Okvirnom konvencijom za zaštitu nacionalnih manjina i Konvencijom o pravima djeteta.“

Član 11.

(Poštivanje vjerskih sloboda)

„Predškolske ustanove razvijat će, unapređivati i poštivati nacionalne i vjerske slobode, običaje, toleranciju i kulturu dijaloga, u skladu s članom 10. ovog zakona.“

Član 16. stav 1.

(Vrijeme obaveznog uključivanja djece u predškolsko obrazovanje)

„(1) U godini pred polazak u osnovnu školu, predškolski odgoj i obrazovanje obavezno je **za svu djecu** predškolskog uzrasta.“

Član 17. stav 2

(Prijem djece)

„(2) Javne i privatne predškolske ustanove, u pogledu ostvarivanja uvjeta i provođenja procedura bez diskriminacije, osiguravaju jednake mogućnosti za prijem sve djece.“

Pored navedenog, **članom 46.** se ukazuje da se iz budžeta osnivača osiguravaju i sredstva za finansiranje odgoja i obrazovanja djece Roma u predškolskim ustanovama.

U Platformi za razvoj predškolskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini za period 2017-2022., među specifičnim strateškim ciljevima predškolskog odgoja i obrazovanja u BiH je Cilj 4. „Ojačati inkluziju“. U obrazloženju Cilja 4. se navodi da je potrebno povećati uključenost u predškolski odgoj i obrazovanje djece sa poteškoćama u razvoju, darovite djece, djece iz rizičnih porodica, **djece Roma**, djece iz ruralnih sredina, djece iz porodica sa niskim socio-ekonomskim statusom, djece bez roditeljskog staranja, djece nezaposlenih roditelja, te djece iz drugih ranjivih društvenih grupa. U okviru navedenog specifičnog cilja, definirano je 8 aktivnosti čijom bi se realizacijom navedeni cilj ostvario, a jedna od aktivnosti se odnosi i na djecu Rome i glasi: „Sistemske povećavati obuhvat cjelovitim razvojnim programima djece iz siromašnih porodica, porodica u riziku, djece nezaposlenih roditelja, djece Roma, djece bez roditeljskog staranja, i sl.“

Stoga, može se zaključiti da je važnost uključivanja romske djece u predškolski odgoj i obrazovanje prepoznata i adekvatno tretirana u dokumentima strateškog tipa i Okvirnom zakonu o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini. Međutim, s obzirom na to da su navedeni dokumenti doneseni na državnom nivou, provođenje istih je u nadležnosti kantona u Federaciji Bosne i Hercegovine. Dakle, kantoni imaju obavezu da u svojim dokumentima i zakonima adekvatno tretiraju uključivanje romske djece u predškolski odgoj i obrazovanje. S druge strane, uspješna inkluzija djece romske nacionalnosti u predškolski odgoj i obrazovanje nije moguća bez osiguranja potrebnih sredstava koja bi omogućila da predškolski odgoj i obrazovanje budu besplatni za ovu grupu djece. Prema tome, u Platformi za razvoj predškolskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini se, s pravom, navodi da je predškolski odgoj i obrazovanje potrebno uvesti u budžete entiteta, kantona, Brčko distrikta Bosne i Hercegovine i lokalnih zajednica (resori zdravstva, obrazovanja, socijalne zaštite) u statusu stalnog budžetskog korisnika.

1.2. Pokazatelji o uključenosti djece romske nacionalnosti u predškolski odgoj i obrazovanje u Federaciji BiH

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH za svoje izvještaje o provedbi Revidiranog akcionog plana BiH o obrazovnim potrebama Roma koristi podatke iz šest kantona u Federaciji BiH gdje su Romi nastanjeni u većem broju, i to: Unsko-sanskom kantonu, Tuzlanskom, Zeničko-dobojskom, Srednjobosanskom, Hercegovačko-neretvanskom i Kantonu Sarajevo. U ovoj informaciji, također će se prvenstveno analizirati podaci iz ovih šest kantona, mada je dopis za prikupljanje podataka bio upućen svim kantonalnim ministarstvima obrazovanja.

Tabela 1. Uključenost djece romske nacionalnosti u predškolski odgoj i obrazovanje (u tabeli će se koristiti skraćenica POO) u pedagoškoj 2017/18. godini po kantonima

Red. br.	Kanton	Ukupan broj djece obuhvaćene cjelovitim razvojnim programom POO (djeca svih nacional.)	Broj djece romske nacional. obuhvaćene cjelovitim razvojnim programom POO	Ukupan broj djece obuhvaćene programima POO u godini pred polazak u osnovnu školu (djeca svih nacional.)	Broj djece romske nacional. obuhvaćene programima POO u godini pred polazak u osnovnu školu
1.	Unsko-sanski	1440 (8% obuhvat)	-	494 (21,86% obuhvat) ³	-
2.	Tuzlanski	2597	Nema podataka ⁴	4066 (100% obuhvat)	67 (100% obuhvat)
3.	Zeničko-dobojski	3686	35	3102	47
4.	Hercegovačko-neretvanski	2200 (18% obuhvat)	4	536	U lok. zajed. Stolac i Čelebići uključena sva djeca u intervencijske programe
5.	Srednjobosanski	Nema podataka	Nema podataka	Nema podataka	Nema podataka
6.	Kanton Sarajevo	2715	-	2568	10

U Unsko-sanskom i Srednjobosanskom kantonu, još uvijek se nije počela realizirati odredba kantonalnih zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju prema kojoj je predškolski odgoj i obrazovanje obavezan za svu djecu u godini pred polazak u osnovnu školu⁵. S druge strane, u Hercegovačko-neretvanskom kantonu još uvijek nije donesen zakon koji je usklađen sa Okvirnim zakonom o predškolskom odgoju i obrazovanju u BiH, pa predškolski odgoj i obrazovanje još uvijek nije propisan kao obavezan u godini pred polazak u osnovnu školu.

Pored prikazanih podataka, odgovor na navedena pitanja smo dobili i iz Bosansko-podrinjskog kantona Goražde, ali u navedenom kantonu zbog malog broja Roma koji žive na tom području, samo jedno dijete romske nacionalnosti je bilo uključeno u

³ Ovo je podatak iz Informacije o upisu učenika u osnovne i srednje škole u školskoj 2017/18. godini u Federaciji Bosne i Hercegovine, koju je izradilo Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, a Vlada Federacije BiH usvojila na 132. sjednici održanoj 14.12.2017.

⁴ Predškolske ustanove u TK ne vode evidenciju o nacionalnoj pripadnosti djece.

⁵ Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju („Službeni glasnik Unsko-sanskog kantona“, broj 8/2010 od 10.06.2010. godine) i Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju („Službene novine Srednjobosanskog kantona“, broj 10/17 od 08.08.2017. godine).

obavezni program predškolskog odgoja i obrazovanja u godini pred polazak u osnovnu školu.

Kao što se može vidjeti iz tabele, niti jedan kanton nije dao podatke o procentu uključenosti djece romske nacionalnosti u predškolski odgoj i obrazovanje, a ova pojava i ne začuđuje s obzirom na poteškoće oko vođenja precizne evidencije o broju pripadnika romske nacionalnosti naseljenih na području Bosne i Hercegovine. Naime, prema podacima iz popisa stanovništva iz 2013. godine, ukupno 12.583 osobe na području Bosne i Hercegovine su se izjasnile kao Romi, dok podaci Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH iz 2011. godine ukazuju da je taj broj veći i, prema istim, u BiH je evidentiran 16.771 pripadnik romske nacionalnosti⁶. S druge strane, podaci koje je Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH dobila od strane udruženja Roma ukazuju da na teritoriji BiH živi oko 50.000 Roma, a od tog broja u Federaciji BiH živi oko 35.000 Roma.⁷ Stoga, podaci koji su dostupni pokazuju da nije moguće utvrditi tačan broj pripadnika romske nacionalne manjine nastanjene na području BiH, te ukupan broj djece romske nacionalnosti određenog uzrasta. Bez navedenih podataka, s druge strane, nije moguće dobiti precizne pokazatelje o procentu uključenosti djece bilo u predškolsko, bilo u osnovno obrazovanje. U tekstu ispod ćemo, prema tome, prikazati određene procjene koje su date od strane međunarodnih organizacija na osnovu provedenih anketa i drugih istraživanja.

U dokumentu „Reforma obrazovanja u Bosni i Hercegovini kroz prizmu inkluzije romske manjine. Analiza javnih politika i Prijedlog novog akcionog plana za nadležne institucije“ iz januara 2018. godine, naveden je podatak da je samo 1,5% romske djece predškolskog uzrasta obuhvaćeno nekim vidom obrazovanja u ranom djetinjstvu, odnosno predškolskim odgojem i obrazovanjem⁸.

U posljednjem provedenom Istraživanju višestrukih pokazatelja 2011-2012., naveden je podatak da je samo 3,3% djece romske nacionalnosti u Federaciji BiH, koja trenutno pohađaju prvi razred osnovne škole, tokom prethodne godine pohađalo neki vid predškolskog obrazovanja.⁹ Navedeni pokazatelji su još uvijek aktuelni u značajnoj mjeri s obzirom na to da podaci prezentirani u tabeli ukazuju da se u pojedinim kantonima uopće ne vode podaci o uključenosti djece romske nacionalnosti u predškolski odgoj i obrazovanje, a u pojedinim kantonima koji evidentiraju ove podatke, brožčani podaci ukazuju na izuzetno nisku uključenost

⁶ Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine. *Izveštaj o provođenju Revidiranog akcionog plana Bosne i Hercegovine o obrazovnim potrebama Roma za školsku 2015/16. godinu. Januar 2017. godine. Izveštaj je usvojen na 108. sjednici Vijeća ministara BiH, održanoj 19.07.2017. godine*

⁷ Institucija Ombudsmena za ljudska prava BiH. *Izveštaj o realizaciji preporuka Ombudsmena BiH iz Specijalnog izvještaja o položaju Roma u Bosni i Hercegovini. 2014. godina. Str. 64.*

⁸ Mirna Jančić Doyle „Reforma obrazovanja u Bosni i Hercegovini kroz prizmu inkluzije romske manjine. Analiza javnih politika i Prijedlog novog akcionog plana za nadležne institucije“. Kali Sara. Romski informativni centar. Analiza podržana grantom Fonda otvoreno društvo BiH. Januar, 2018. Str. 13. Navedeni podatak je preuzet od UNICEF-a.

⁹ Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine i Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine. (2013.) Istraživanje višestrukih pokazatelja (MICS) o romskoj populaciji u Bosni i Hercegovini 2011-2012.: završni izvještaj. Sarajevo: UNICEF BiH. str. 78-79.

djece romske nacionalnosti u cjeloviti razvojni program predškolskog odgoja i obrazovanja, ali isto tako i nisku uključenost djece romske nacionalnosti u programe predškolskog odgoja i obrazovanja u godini pred polazak u osnovnu školu. Jedino u Tuzlanskom i Zeničko-dobojskom kantonu uključen je veći broj djece romske nacionalnosti u programe predškolskog odgoja i obrazovanja u godini pred polazak u osnovnu školu.

Stoga, ukoliko se analiziraju prezentirani brojevi podaci, kao i podaci izraženi u procentima iz dva naprijed navedena dokumenta, može se konstatirati da je obuhvat djece romske nacionalnosti predškolskim odgojem i obrazovanjem u Federaciji Bosne i Hercegovine veoma nizak i da to predstavlja značajan problem za kasniju uspješnu integraciju djece u obrazovni sistem. Naime, poznato je kako upravo predškolski odgoj i obrazovanje predstavljaju način na koji se mogu umanjiti početne razlike u predznanjima i osnovnim vještinama neophodnim za uspješan početak osnovnog obrazovanja, odnosno lakšu tranziciju i ulazak u proces institucionalnog odgoja i obrazovanja, koji se realizira u osnovnom, a kasnije i višim nivoima obrazovanja. Tokom školovanja ove inicijalne razlike među učenicima postaju sve izraženije i potrebno je više napora i veća intervencija kako bi se osiguralo uspješno školovanje i spriječilo prekidanje obrazovanja prije njegovog završetka.

S druge strane, ukoliko posmatramo prezentirane podatke u kontekstu Potcila 1.1. i mjera 1.1.1 – 1.1.5. iz Revidiranog akcionog plana, te naprijed navedenih odredbi Okvirnog zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju u BiH, može se zaključiti da je dinamika provođenja reforme obrazovanja previše spora pa ciljevi i mjere postavljene u strateškim i zakonskim dokumentima, kada je u pitanju veće uključivanje djece Roma u predškolski odgoj i obrazovanje, uglavnom nisu ostvareni.

S obzirom na to da je Platforma za razvoj predškolskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini usvojena 04.12.2017. godine, a objavljena u Službenom glasniku BiH u januaru 2018. godine, ostaje da se vidi u kojoj mjeri će ciljevi iz navedenog dokumenta strateškog tipa biti postignuti u narednom periodu.

Vrijedi spomenuti, također, da je na **135. sjednici Vijeća ministara Bosne i Hercegovine, održanoj 06.03.2018. godine**, usvojena Informacija o rezultatima istraživanja koje se odnosi na razloge neprovođenja Cilja 3. Revidiranog akcionog plana Bosne i Hercegovine o obrazovnim potrebama Roma koji glasi: „Očuvanje i promoviranje romskog jezika, kulture i istorije/historije“, a koju je izradilo Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH. U Zaključku Vijeća ministara BiH, donesenom na navedenoj sjednici, zadužuje se Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine da pri izradi okvirnog akcionog plana Bosne i Hercegovine o obrazovnim potrebama Roma posebno tretira pitanje jezika, kulture, povijesti i tradicije romske nacionalne manjine.

S aspekta podataka o niskom stepenu uključenosti djece romske nacionalnosti u predškolski odgoj i obrazovanje, izrada novog okvirnog akcionog plana je dobra prilika da se ponovo razmotri i eventualno revidira Potcilj 1.1. i mjere koje se odnose

na predškolski odgoj i obrazovanje uz obavezu da iste naknadno budu detaljno i precizno razrađene u akcionim planovima o obrazovnim potrebama Roma koje će izraditi ministarstva obrazovanja nadležna za provođenje istih.

2. Uključenost djece romske nacionalnosti u osnovni odgoj i obrazovanje u Federaciji BiH

2.1. Zakonodavni i strateški okvir u BiH koji regulira pitanje osnovnog odgoja i obrazovanja djece romske nacionalnosti

Najvažniji dokumenti doneseni na nivou Bosne i Hercegovine koji su relevantni za oblast osnovnog odgoja i obrazovanja učenika romske nacionalnosti su Revidirani akcioni plan Bosne i Hercegovine o obrazovnim potrebama Roma i Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini.

U Revidiranom akcionom planu Bosne i Hercegovine o obrazovnim potrebama Roma, pitanje osnovnog odgoja i obrazovanja se tretira u okviru Cilja 1. koji glasi: „Osiguranje da se djeca pripadnici romske nacionalne manjine uključe u sistem obaveznog osnovnog obrazovanja“. Ključne mjere u okviru navedenog cilja, čijom implementacijom bi se doprinijelo smanjenju broja djece romske nacionalnosti izvan sistema osnovnog odgoja i obrazovanja, su:

- Mjera 1.: „Promovirati važnost obaveznog osnovnog obrazovanja u romskim zajednicama“;
- Mjera 4.: „Kontinuirano povećavati broj djece romske nacionalnosti uključene u obavezno osnovno obrazovanje“;
- Mjera 5.: „Osigurati redovno i sistematsko prikupljanje podataka o stopi upisa i završavanju škole djece Roma“;
- Mjera 6.: „Izraditi prilagođen nastavni plan i program koji bi se koristio kao pomoć djeci koja nikada nisu pohađala školu, ili imala duži vremenski prekid“;
- Mjera 7.: „Osigurati besplatne udžbenike, prijevoz i topli obrok (školsku užinu) za svu djecu romske nacionalnosti uključenu u osnovno obrazovanje“;
- Mjera 8.: „Omogućiti uključivanje Roma u sistem vanrednog obrazovanja, tj. omogućiti besplatno vanredno polaganje“;
- Mjera 9.: „Promovirati veće učešće roditelja djece romske nacionalnosti u radu organa škola“;
- Mjera 10.: „Provoditi i organizirati kontinuiranu edukaciju nastavnog osoblja, roditelja i sve djece u osnovnim školama, u cilju eliminiranja stereotipa i diskriminacije u obrazovanju“.

Sve navedene mjere imaju svoj značaj i opravdanost u kontekstu osiguranja besplatnog, dostupnog i inkluzivnog osnovnog obrazovanja, koje garantira djeci

romske nacionalnosti nesmetan pristup, ravnopravno učešće i kvalitetno osnovno obrazovanje do njegovog uspješnog završetka, te omogućava nastavak obrazovanja u skladu s mogućnostima, sklonostima i stečenim funkcionalnim znanjima i vještinama.

Kada je Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH u pitanju, isti na kvalitetan način definira dostupnost i obaveznost osnovnog obrazovanja za svu djecu bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi. To se čini cijelim nizom odredbi navedenog zakona.

U članu 4. Okvirnog zakona se navodi da svako dijete ima jednako pravo pristupa i jednake mogućnosti učešća u odgovarajućem obrazovanju, bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi. Također se definira da jednak pristup i jednake mogućnosti podrazumijevaju osiguranje jednakih uslova i prilika za sve, za početak i nastavak daljeg obrazovanja. U stavu 3. istog člana, odgovarajuće obrazovanje se tumači kao obrazovanje koje u skladu s utvrđenim standardima osigurava djetetu da na najbolji način razvije svoje urođene i potencijalne umne, fizičke i moralne sposobnosti, na svim nivoima obrazovanja.

Članom 8. Zakona se propisuje kako će se jezik i kultura svake značajne manjine koja živi u BiH poštivati i uklapati u školu, dok se u članu 9. stav 1. navodi da će škola unapređivati i štiti vjerske slobode, toleranciju i kulturu dijaloga.

U članu 16. stav 1. Zakona se navodi da je osnovno obrazovanje obavezno za svu djecu, a u stavu 5. istog člana se navodi da je obavezno obrazovanje besplatno, te da se besplatno osnovno obrazovanje osigurava svoj djeci.

Članom 18. Zakona propisuje se da tokom perioda obaveznog obrazovanja, nadležni organi vlasti poduzimaju sve neophodne mjere kako bi učenicima osigurali uslove za slobodan pristup i učešće u obrazovanju, a naročito u pogledu osiguranja pristupa besplatnim udžbenicima, priručnicima i drugom didaktičkom materijalu.

Pored navedenih odredbi, u članovima 35. i 36. se pojašnjava uloga škole i utvrđuju njene obaveze u pogledu osiguranja obrazovanja bez diskriminacije, odnosno promoviranja jednakih šansi za svoje učenike, nastavnike i ostale zaposlenike uz istovremeno uvažavanje prava na različitosti među njima.

Stoga, navedene odredbe Okvirnog zakona ne tretiraju isključivo obrazovanje učenika romske nacionalnosti, ali daju zakonski okvir na državnom nivou koji omogućuje osiguranje najvećeg stepena poštivanja ljudskih prava i sloboda svih učesnika u osnovnom odgoju i obrazovanju, uključujući i učenike romske nacionalnosti. S druge strane, kantoni u Federaciji BiH imaju nadležnost za donošenje propisa koji će osigurati dosljednu implementaciju navedenih odredbi Okvirnog zakona, kao i za provođenje istih u odgojno-obrazovnoj praksi.

Također, podsjećamo da su Strateški pravci razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini sa planom implementiranja 2008–2015. istekli, te da bi prilikom izrade

novog dokumenta strateškog tipa za oblast obrazovanja u Bosni i Hercegovini trebalo definirati i poseban strateški cilj i prateće mjere koji će biti posvećeni pitanju povećanja uključenosti i ravnopravnog učešća u kvalitetnom osnovnom odgoju i obrazovanju djece romske nacionalnosti.

2.2. Pokazatelji o uključenosti djece romske nacionalnosti u osnovni odgoj i obrazovanje u Federaciji BiH

Tabela 2. Uključenost djece romske nacionalnosti u osnovni odgoj i obrazovanje u Federaciji Bosne i Hercegovine po kantonima

Red. br.	Kanton	Broj učenika romske nacionalnosti uključenih u osnovni odgoj i obrazovanje ¹⁰
1.	Unsko-sanski	74
2.	Tuzlanski	497
3.	Zeničko-dobojski	225
4.	Hercegovačko-neretvanski	101
5.	Srednjobosanski	290
6.	Kanton Sarajevo	323
Σ Federacija BiH		1510

Pored podataka prezentiranih u tabeli, prema informacijama Ministarstva za obrazovanje, mlade, nauku, kulturu i sport Bosansko-podrinjskog kantona Goražde, u osnovnim školama na području ovog kantona nema upisane djece romske nacionalnosti.

Kada su u pitanju podaci o broju djece romske nacionalnosti osnovnoškolskog uzrasta koja ne pohađaju osnovno obrazovanje, tj. koja su izvan sistema osnovnog odgoja i obrazovanja, niti jedno gore navedeno ministarstvo obrazovanja nije raspolagalo ovim podacima.

S druge strane, kada govorimo o broju ili procentu djece romske nacionalnosti koja su bila uključena u osnovno obrazovanje, ali su ga napustila prije završetka, od sljedećih kantona smo dobili tražene podatke:

- Unsko-sanski kanton: navedeno je da je oko 70% učenika romske nacionalnosti koji pohađaju osnovne škole jednom ili više puta u toku tri posljednje školske godine prekidalo, a zatim opet nastavljalo školovanje, najčešće u sklopu kratkotrajnih porodičnih migracija, uglavnom u inostranstvo.

¹⁰ U Tabeli su za kantone Unsko-sanski, Tuzlanski, Zeničko-dobojski, Hercegovačko-neretvanski i Kanton Sarajevo dati podaci za školsku 2017/18. godinu, dok su za Srednjobosanski kanton dati posljednji dostupni podaci iz školske 2016/17. godine budući da Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Srednjobosanskog kantona nije dostavilo odgovor na naš zahtjev za dostavljanje informacija broj 03-38-832/18 od 19.03.2018. godine niti na Urgenciju broj 03-38-832-1/18 od 25.04.2018. godine.

Od navedenog procenta, mali broj djece je trajno prekinuo školovanje bez promjene mjesta boravka;

- Zeničko-dobojski kanton: naveden je podatak da su 33 učenika osnovne škole napustila osnovno obrazovanje prije njegovog završetka u prethodnoj školskoj godini;
- Hercegovačko-neretvanski kanton: naveden je podatak da u prosjeku 5 učenika godišnje napusti osnovnu školu, što se povezuje s odlaskom porodice u inostranstvo, ali se po povratku iz inostranstva djeca ponovo uključuju u nastavu, a pruža im se i potrebna podrška da se nadoknadi propušteno gradivo;
- Kanton Sarajevo: naveden je podatak da 25-30% učenika romske nacionalnosti napusti osnovno obrazovanje prije njegovog završetka.

Kada je u pitanju procenat djece romske nacionalnosti koja pohađaju osnovno obrazovanje, kao i procenat djece romske nacionalnosti koja su izvan sistema osnovnog odgoja i obrazovanja, zadnji dostupni procentualni pokazatelji su iz Istraživanja višestrukih pokazatelja o romskoj populaciji 2011-2012. u Bosni i Hercegovini.¹¹

Prema navedenom istraživanju, stopa pohađanja osnovnog obrazovanja za djecu romske nacionalnosti iznosi 69,3% u Bosni i Hercegovini, dok ovaj podatak za Federaciju Bosne i Hercegovine iznosi 68,9%. Među djecom romske nacionalnosti osnovnoškolskog uzrasta, najmanji je procenat pohađanja osnovne škole djece uzrasta od šest godina i iznosi samo 46,9% u BiH, što ukazuje na problem odgođenog upisa u prvi razred osnovne škole. Naime, podatak o stopi obuhvata osnovnim obrazovanjem za djecu u dobi od 7 godina znatno je veći i iznosi 65,9%. Najveći obuhvat osnovnim obrazovanjem je u uzrastu od 10 godina, a podatak o procentu desetogodišnjaka obuhvaćenih osnovnim obrazovanjem iznosi 80%. Potrebno je istaći da je Istraživanje višestrukih pokazatelja o romskoj populaciji ustanovilo da procenat djece odgovarajućeg uzrasta koja pohađaju osnovnu školu raste s nivoom obrazovanja majke, kao i da je ovaj procenat viši kod porodica boljeg imovnog stanja.¹² Navedeni pokazatelji su i danas itekako relevantni i mogu služiti prilikom formuliranja politika, ali i konkretnih mjera i aktivnosti za povećanje uključenosti djece romske nacionalnosti u osnovni odgoj i obrazovanje, osiguranje blagovremenog upisa djece u školu i redovnog pohađanja nastave, te uspješnog završetka osnovnog obrazovanja za djecu romske nacionalnosti.

¹¹ Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine i Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine. (2013) *Istraživanje višestrukih pokazatelja (MICS) o romskoj populaciji u Bosni i Hercegovini 2011-2012: završni izvještaj*. Sarajevo: UNICEF BiH. str. 80-81.

¹² Ibid.

3. Izazovi s kojima se susreću djeca i učenici romske nacionalnosti u predškolskom i osnovnom odgoju i obrazovanju

Prema odgovorima kantonalnih ministarstava obrazovanja, među najveće izazove s kojima se susreću djeca romske nacionalnosti u predškolskom i osnovnom obrazovanju su: nizak socio-ekonomski status većine romskih porodica, udaljenost odgojno-obrazovne ustanove od mjesta stanovanja djeteta, nedovoljna organizaciona podrška obrazovnog sistema u smislu osiguranja izučavanja romskog jezika, ali moguća i diskriminacija u kontaktima s vršnjacima.

Kao poseban izazov treba navesti činjenicu da se ni u jednom od kantona od kojih smo dobili odgovore na zahtjev za dostavljanje informacija romski jezik ne izučava u školi kao fakultativni predmet. Važnost očuvanja i promoviranja romskog jezika, kulture i historije je naglašena u okviru Cilja 3. Revidiranog akcionog plana o obrazovnim potrebama Roma, a sa aspekta osnovnog odgoja i obrazovanja posebno su značajne sljedeće mjere:

- Mjera 3.3.: „Uvesti romski jezik kao fakultativni predmet u škole, u kojima su djeca romske nacionalnosti u većem broju“;
- Mjera 3.4.: „Osigurati alternativna rješenja izučavanja romskog jezika prema postojećim zakonskim propisima“;
- Mjera 3.5.: „Osigurati (iz okruženja) školsku literaturu za izučavanje romskog jezika, u škole u kojima su djeca romske nacionalnosti u većem broju“;
- Mjera 3.6. : „Stručno osposobljavanje predavača za romski jezik“;
- Mjera 3. 8.: „Promoviranje kulture i historije Roma kao vannastavne aktivnosti“.

U Izvještaju o provođenju Revidiranog akcionog plana Bosne i Hercegovine o obrazovnim potrebama Roma za školsku 2015/16. godinu, navodi se da Romski jezik kao fakultativni predmet nije uveden ni u jednoj školi u Bosni i Hercegovini, niti su osigurana alternativna rješenja za izučavanje romskog jezika. Pored navedenog, nije izvršen odabir osoba koje imaju želju da budu predavači za romski jezik kako bi se pristupilo njihovom stručnom osposobljavanju. Također je navedeno da školska literatura za izučavanje romskog jezika u školama u kojima se obrazuje veći broj djece romske nacionalnosti nije osigurana. Stoga, ne začuđuje podatak iz navedenog izvještaja da svega ¼ učenika romske nacionalnosti koji pohađaju osnovnu školu govori romski jezik. Dakle, sve navedeno može ukazivati, kao što je konstatirano i u Izvještaju, na postojanje skrivenih oblika diskriminacija u obrazovanju prema učenicima romske nacionalnosti.

Pored svega naprijed navedenog, potrebno je naglasiti da bi osnovno obrazovanje koje je obavezno za svu djecu trebalo biti i potpuno besplatno (bez skrivenih troškova). To bi u idealnom slučaju podrazumijevalo besplatne udžbenike i školski pribor, osiguranu užinu u školi i besplatan prevoz do škole. Iako nije realno očekivati da će se sve navedeno osigurati svoj djeci, prioritet bi trebao biti da se navedene

stavke finansiraju za učenike iz porodica sa niskim socio-ekonomskim statusom, a takvih je većina među romskom populacijom. Pojedine lokalne zajednice, te ministarstva nadležna za oblast socijalne zaštite i ministarstva obrazovanja finansiraju ili sufinansiraju ove troškove, ali potrebno je da se ovo pitanje postavi kao prioritet i da se osiguraju ujednačena rješenja na cijelom prostoru Federacije BiH, pa i Bosne i Hercegovine, kako bi svi učenici romske nacionalnosti mogli potpuno besplatno pohađati osnovno obrazovanje.

4. Podrška uklanjanju prepreka pristupu i ravnopravnom učešću djece romske nacionalnosti u predškolskom i osnovnom odgoju i obrazovanju

Prema odgovorima kantonalnih ministarstava obrazovanja, podršku obrazovanju djece i mladih romske nacionalnosti pružaju ministarstva i u tu svrhu obično su jedan ili više službenika u ministarstvu zaduženi, u okviru referata koji pokrivaju, da se bave i pitanjima iz ove oblasti. Pored navedenog, potrebno je istaći da je predstavnik Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke član Stručnog tima za praćenje primjene (provođenja) Revidiranog akcionog plana Bosne i Hercegovine o obrazovnim potrebama Roma,¹³ a drugi službenici, također, u sklopu svojih referata prate stanje u ovoj oblasti i rade na programima Ministarstva koji su usmjereni na poboljšanje uključenosti Roma u obrazovanje.

Kada su u pitanju programi, projekti i redovne aktivnosti koje realiziraju kantonalna ministarstva obrazovanja, a koji su usmjereni na podršku obrazovanju djece i mladih romske nacionalnosti, dostavljene su nam sljedeće informacije:

1. Unsko-sanski kanton – Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta, u skladu sa svojim kapacitetima, pruža organizacionu i infrastrukturnu podršku svim projektnim i sistemskim aktivnostima usmjerenim na povećanje uključenosti, redovnog pohađanja i kvaliteta obrazovanja djece i mladih romske nacionalnosti;
2. Tuzlanski kanton – Ministarstvo obrazovanja i nauke nema posebnih programa koji su usmjereni na povećanje uključenosti, redovnog pohađanja i kvaliteta obrazovanja za djecu i mlade romske nacionalnosti, ali rade na ovom pitanju u sklopu svojih redovnih programa i aktivnosti, u skladu s ciljevima i mjerama iz Revidiranog akcionog plana BiH o obrazovnim potrebama Roma;
3. Zeničko-dobojski kanton – Ministarstvo za obrazovanje, nauku, kulturu i sport u proteklom periodu je realiziralo sljedeće projekte usmjerene na poboljšanje pristupa i ravnopravnog učešća u predškolskom i osnovnom odgoju i obrazovanju djece romske nacionalnosti:

¹³ Član Stručnog tima ispred Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke je Goran Jurčić. „Odluka o formiranju Stručnog tima za praćenje primjene (provođenja) Revidiranog akcionog plana Bosne i Hercegovine o obrazovnim potrebama Roma“ je objavljena u „Službenom glasniku BiH“ br. 5/11.

- 2010. godine, realiziran je projekat "Poboljšanje pristupa predškolskom obrazovanju za djecu iz romskih zajednica" koji je za 99 djece romske nacionalnosti osigurao kraće programe predškolskog odgoja i obrazovanja;
 - U periodu 2010-2015., realizirani su sljedeći projekti u saradnji s nevladinim sektorom: Projekat „Osnovno pravo na obrazovanje“, Projekat „Obrazovanje za socijalnu koheziju i BiH na putu ka EU“, Projekat „Poboljšanje pristupa predškolskom obrazovanju za djecu iz romskih zajednica“, te Projekat „Uključivanje i obrazovanje Roma u Bosni i Hercegovini 2013-2015.“. Pored navedenih, naglašen je značaj projekta „Povećajmo mogućnosti djeci u Bosni i Hercegovini za rano učenje“, koji je realiziran u saradnji s UNICEF-om, a zahvaljujući sredstvima organizacije „Dubai Cares“, u okviru kojeg je u 4 općine Zeničko-dobojskog kantona (Kakanj, Visoko, Zavidovići i Maglaj) 770 djece bilo obuhvaćeno programom predškolskog odgoja i obrazovanja u trajanju od 300 sati. Od spomenutog broja djece obuhvaćene zadnjim navedenim projektom, njih 25 su bila djeca romske nacionalnosti;
4. Hercegovačko-neretvanski kanton – Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta provodi određene programe usmjerene na povećanje uključenosti, redovnog pohađanja i kvaliteta obrazovanja za djecu i mlade romske nacionalnosti u saradnji s organizacijom Save the Children;
 5. Kanton Sarajevo – Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade u saradnji s Caritas-om Švicarske radi na pripremi Akcionog plana o obrazovnim potrebama Roma na području Kantona Sarajevo.

Pojedine lokalne zajednice su aktivno uključene u projekte koji se odnose na uključivanje romske djece u obrazovanje. Među pozitivnim primjerima lokalnih zajednica se u dokumentu „Reforma obrazovanja u Bosni i Hercegovini kroz prizmu inkluzije romske manjine“ navode: Grad Mostar, Grad Bihać, Kakanj, Zavidovići i Visoko¹⁴. Općine Kakanj, Zavidovići i Visoko, primjera radi, osiguravaju bezuvjetne stipendije za romske studente (općina Kakanj i za učenike).

U smislu podrške realizaciji projekata povećanja uključenosti Roma u obrazovanje, značajnu i vrlo vrijednu podršku su u prethodnom periodu pružale međunarodne organizacije UNICEF, Caritas Švicarska, COI Step by Step, Save the Children, OSCE, a značajna je i podrška Vijeća Evrope, Regionalnog vijeća za saradnju (RCC), Fonda otvoreno društvo BiH, Fonda za obrazovanje Roma (REF) i dr. U finansijskom smislu, po visini dodijeljenih sredstava se po značaju i vrijednosti izdvaja podrška Evropske unije. Kada su u pitanju domaće nevladine organizacije, ističe se značaj romskih udruženja u implementaciji projekata poboljšanja uključenosti djece romske nacionalnosti u obrazovanje. Pored navedenih, potrebno je istaći i značajnu podršku Udruženja „Obrazovanje gradi BiH“ u stipendiranju redovnih učenika srednjih škola i studenata romske nacionalnosti u Bosni i Hercegovini.

¹⁴ Mirna Jančić Doyle „Reforma obrazovanja u Bosni i Hercegovini kroz prizmu inkluzije romske manjine. Analiza javnih politika i Prijedlog novog akcionog plana za nadležne institucije“. Kali Sara. Romski informativni centar. Analiza podržana grantom Fonda otvoreno društvo BiH. Januar, 2018. str. 19-20.

Kada su u pitanju programi **Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke**, potrebno je istaći da su među strateškim opredjeljenjima Ministarstva u oblasti predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja sljedeća opredjeljenja:

- Uklanjanje prepreka za pristup i ravnopravno učešće u obrazovanju svih učenika i odraslih polaznika;
- Stvaranje pretpostavki za veći obuhvat djece sistemom obrazovanja i ujednačavanje uvjeta odgoja i obrazovanja u Federaciji BiH;
- Izjednačavanje dostupnosti svih nivoa obrazovanja za sve građane.

U skladu s navedenim strateškim opredjeljenjima, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke ima posebno osmišljene programe koji imaju za cilj povećati dostupnost i uključenost u obrazovanje djece i mladih iz marginaliziranih i ranjivih grupa. Kada je u pitanju podrška obrazovanju djece i mladih romske nacionalnosti, Ministarstvo već duži niz godina ima programe usmjerene na poboljšanje pristupa i kvaliteta obrazovanja za djecu i mlade romske nacionalnosti. Kako bi pružili što potpuniji uvid u programe u ovoj oblasti, podijelit ćemo ih u dvije grupe: 1) Aktuelni programi Ministarstva koji se odnose na ovu oblast i 2) Programi Ministarstva koji su se realizirali u prethodnom periodu, a odnose se na podršku obrazovanju djece i odraslih romske nacionalnosti.

Aktuelni programi Ministarstva kojima se podržava obrazovanje djece i mladih romske nacionalnosti:

1. „Podrška projektima angažiranja Rom medijatora radi povećanja obuhvata i redovnog pohađanja osnovnog obrazovanja djece romske nacionalnosti“;
2. Projekat nabavke besplatnih udžbenika;
3. Program „Podrška projektima poboljšanja inkluzivnosti predškolskog i osnovnog obrazovanja“.
4. Program „Zaštita prava djece koja su žrtve zlostavljanja, pedofilije, prosjačenja“ koji se finansira sredstvima iz ostvarenog prometa Lutrije BiH, a provodi putem javnog poziva kojeg realizira Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke.

Program „**Podrška projektima angažiranja Rom medijatora radi povećanja obuhvata i redovnog pohađanja osnovnog obrazovanja djece romske nacionalnosti**“ je uveden 2016. godine, a realizira se putem javnog poziva Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke. U prethodne dvije godine, na navedeni program su mogle aplicirati isključivo javne osnovne škole, a od ove godine, pored javnih osnovnih škola, i nevladine organizacije koje realiziraju navedene projekte u saradnji sa javnim osnovnim školama. Dakle, ovaj program je namijenjen javnim osnovnim školama koje u svom upisnom području imaju djecu romske nacionalnosti ili nevladinim organizacijama koje planiraju realizirati projekat u saradnji sa određenom javnom osnovnom školom, a žele angažirati saradnika Rom medijatora kako bi povećali broj djece romske nacionalnosti koja upisuju, redovno pohađaju i uspješno završavaju osnovno obrazovanje. Svrha programa jeste angažiranje Rom medijatora radi obavljanja sljedećih poslova i zadataka: poslovi medijacije u romskim

zajednicama; uspostavljanje inicijalnih kontakata sa romskim porodicama čija djeca nisu upisana u osnovnu školu iako su školski obveznici; kontinuirana saradnja sa roditeljima i jačanje partnerstva sa porodicama učenika romske nacionalnosti; provođenje preventivnih i drugih aktivnosti s ciljem osiguranja redovnog pohađanja nastave učenika romske nacionalnosti; podrška nastavnicima u realizaciji nastave i učenicima romske nacionalnosti u savladavanju školskih obaveza; saradnja s općinskim službama, ostalim nadležnim organima i nevladinim sektorom i dr.

Prema informacijama dostavljenim od kantonalnih ministarstava obrazovanja, u tri kantona se u osnovnim školama u kojima je veći broj učenika romske nacionalnosti angažiraju Rom medijatori. Riječ je o Zeničko-dobojskom, Sarajevskom i Hercegovačko-neretvanskom kantonu, a Rom medijatori se uglavnom angažiraju u okviru projekata i pritom se najčešće navodi podrška Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke, zatim organizacije Save the Children, a u ranijem periodu je najveći angažman na promociji uloge i angažiranju Rom medijatora imao Caritas Švicarska. Pored navedenog, u Tuzlanskom kantonu, na osnovu saglasnosti Vlade TK, u JU Osnovna škola „Kiseljak“ Tuzla stalno je zaposlen stručni saradnik za romska pitanja. Stoga, može se reći da su ove aktivnosti u kantonima komplementarne sa programom angažiranja Rom medijatora koje realizira Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke.

U okviru **Projekta nabavke besplatnih udžbenika** Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke, izdvajaju su sredstva za finansiranje/sufinansiranje nabavke besplatnih udžbenika za učenike osnovnih škola, prvenstveno one koji su u stanju socijalne potrebe. Ove godine vršit će se nabavka besplatnih udžbenika za učenike petih razreda devetogodišnje osnovne škole, prevashodno onih koji su u stanju socijalne potrebe. Krajnji korisnici projekta su i učenici romske nacionalnosti budući da je značajan broj porodica učenika romske nacionalnosti u stanju socijalne potrebe. Ovo je projekat finansiranja/sufinansiranja nabavke besplatnih udžbenika, a realizira se u saradnji sa kantonalnim ministarstvima nadležnim za oblast obrazovanja i sa njima Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke sklapa ugovore o realizaciji projekta. Sredstva za realizaciju ovog projekta se uplaćuju kantonalnim ministarstvima nadležnim za oblast obrazovanja, a ista su, u skladu sa dodijeljenim sredstvima, u obavezi pravovremeno izvršiti nabavku udžbenika od ovlaštenih izdavačkih kuća, te izvršiti distribuciju istih učenicima.

Program **„Podrška projektima poboljšanja inkluzivnosti predškolskog i osnovnog obrazovanja“** se realizira putem javnog poziva Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke, a na isti mogu aplicirati javne predškolske ustanove, javne osnovne škole i nevladine organizacije koje realiziraju projekat u saradnji sa javnim odgojno-obrazovnim ustanovama. Iako se na javni poziv uglavnom prijavljuju projekti u kojima su ciljna grupa djeca s poteškoćama u razvoju, na navedeni javni poziv se mogu prijaviti i projekti koji imaju za cilj poboljšanje uključenosti djece romske nacionalnosti u predškolsko i osnovno obrazovanje.

Na program „**Zaštita prava djece koja su žrtve zlostavljanja, pedofilije, prosjačenja**“ koji se finansira sredstvima iz ostvarenog prometa Lutrije BiH, a provodi putem javnog poziva kojeg realizira Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, često apliciraju udruženja koja provode projekte usmjerene na poboljšanje socijalne i obrazovne inkluzije romske djece.

Pored navedenih programa, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke ima i program koji se odnosi na visoko obrazovanje pod nazivom „Podsticaj školovanju Roma, državljana Bosne i Hercegovine s prebivalištem na području Federacije Bosne i Hercegovine, koji studiraju na javnim visokoškolskim ustanovama u Bosni i Hercegovini“, a koji se također realizira putem javnog poziva Ministarstva.

Programi Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke koji su se realizirali u prethodnom periodu, a odnose se na podršku obrazovanju djece i odraslih romske nacionalnosti, su:

1. „Podrška školovanju djece romske nacionalnosti i drugih nacionalnih manjina“, koji se realizirao putem javnog poziva Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke (realizirao se do 2015. godine), a u okviru navedenog programa se realizirao i potprogram jednokratne finansijske podrške za školovanje učenika romske nacionalnosti koji pohađaju osnovne i srednje škole, a koji su na kraju školske godine ostvarili odličan uspjeh;
2. U okviru izdavačke djelatnosti u oblasti nauke Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke, finansijski je podržano izdavanje prvog „Bosansko-romskog i romsko-bosanskog“ rječnika autorice Hedine Tahirović Sijerčić (2010) i izdavanje knjige „Rodni identiteti u književnosti romskih autorica na prostorima bivše Jugoslavije“ iste autorice (2016) i
3. „Podrška programima koji omogućuju odraslim osobama završetak osnovne škole“. Značajan broj krajnjih korisnika podržanih programa naknadnog sticanja osnovnog obrazovanja su bile osobe romske nacionalnosti.

REZIME

- Najrelevantniji dokumenti i zakoni doneseni na državnom nivou kojima se uređuje pitanje uključivanja djece romske nacionalnosti u predškolsko i osnovno obrazovanje su: Revidirani akcioni plan Bosne i Hercegovine o obrazovnim potrebama Roma, Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini, Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini, Platforma za razvoj predškolskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini za period 2017-2022. Važnost osiguranja pristupa i mogućnosti ravnopravnog učešća u kvalitetnom predškolskom i osnovnom obrazovanju i odgoju za djecu romske nacionalnosti je prepoznata i adekvatno tretirana u dokumentima strateškog tipa i okvirnim zakonima koji se odnose na predškolsko i osnovno obrazovanje i odgoj u Bosni i Hercegovini. Međutim, s obzirom na to da su navedeni dokumenti doneseni na državnom nivou, za njihovo provođenje su nadležni Republika Srpska, kantoni u Federaciji BiH i Brčko distrikt Bosne i Hercegovine.
- Podaci kantonalnih ministarstava obrazovanja ukazuju na izuzetno nisku uključenost djece romske nacionalnosti u cjeloviti razvojni program predškolskog odgoja i obrazovanja, ali isto tako i na nisku uključenost djece romske nacionalnosti u programe predškolskog odgoja i obrazovanja u godini pred polazak u osnovnu školu. Jedino u Tuzlanskom i Zeničko-dobojskom kantonu uključen je veći broj djece romske nacionalnosti u programe predškolskog odgoja i obrazovanja u godini pred polazak u osnovnu školu.
- Broj djece romske nacionalnosti koja pohađaju osnovni odgoj i obrazovanje u Federaciji Bosne i Hercegovine je 1510.
- Evidencija o broju djece romske nacionalnosti koja ne pohađaju osnovno obrazovanje, tj. koja su izvan sistema osnovnog odgoja i obrazovanja, se ne vodi, ali postoje izvjesne procjene o broju djece romske nacionalnosti koja prekidaju osnovno obrazovanje prije njegovog završetka. Kao osnovni razlog prekidanja osnovnog obrazovanja prije završetka istog kod učenika romske nacionalnosti se navodi preseljenje, odnosno migracije porodica (privremeno ili trajno), i to prvenstveno u inostranstvo.
- Među najveće izazove s kojima se susreću djeca romske nacionalnosti u predškolskom i osnovnom obrazovanju ubrajaju se: nizak socio-ekonomski status većine romskih porodica, udaljenost odgojno-obrazovne ustanove od mjesta stanovanja djeteta, nedovoljna organizaciona podrška obrazovnog sistema obrazovanju djece romske nacionalnosti, ali i moguća diskriminacija u kontaktima s vršnjacima ili drugi skriveni oblici diskriminacije u obrazovanju.
- Kao poseban izazov treba navesti činjenicu da se ni u jednoj školi u Federaciji BiH, niti Bosni i Hercegovini uopće, romski jezik ne izučava kao fakultativni predmet. Pored navedenog, evidentno je da nisu osigurana ni alternativna rješenja za izučavanje romskog jezika.

- Podrška uklanjanju prepreka pristupu i ravnopravnom učešću djece romske nacionalnosti u predškolskom i osnovnom odgoju i obrazovanju se uglavnom svodila na projektne aktivnosti i intervencije koje su se provodile u određenom vremenskom periodu, iako postoji niz dobrih primjera podrške međunarodnih i domaćih nevladinih organizacija, ali i domaćih vladinih institucija različitih nivoa vlasti. Ono što se, ipak, može primijetiti jeste da nedostaje sistemski pristup i opredijeljenost svih relevantnih (prvenstveno) domaćih institucija da se uključe u pružanje podrške uspješnoj inkluziji Roma u predškolsko i osnovno obrazovanje na način da osiguraju finansijsku podršku iz svojih budžeta za osiguranje besplatnog predškolskog i osnovnog obrazovanja za djecu romske nacionalnosti.
- Dinamika provođenja reforme obrazovanja je previše spora kada je u pitanju ostvarivanje ciljeva i mjera postavljenih u strateškim i zakonskim dokumentima koje se odnose na uključivanje Roma u predškolsko i osnovno obrazovanje. Stoga je izrada novog okvirnog akcionog plana o obrazovnim potrebama Roma u BiH, u skladu sa Zaključkom koji se odnosi na „Očuvanje i promoviranje romskog jezika, kulture i historije“, donesenim na 135. sjednici Vijeća ministara Bosne i Hercegovine od 6. 3. 2018. godine, dobra prilika da se ponovo razmotre i eventualno revidiraju ciljevi i mjere koje se odnose na predškolsko i osnovno obrazovanje i odgoj djece romske nacionalnosti. Posebno je važno da se ciljevi i mjere iz novog okvirnog akcionog plana o obrazovnim potrebama Roma u BiH naknadno konkretiziraju, odnosno detaljno i precizno razrade u provedbenim akcionim planovima koje trebaju izraditi ministarstva nadležna za provođenje istih, a to su kantonalna ministarstva obrazovanja u Federaciji BiH.

PREPORUKE

- Raditi na podizanju svijesti roditelja romske nacionalnosti o važnosti i potrebi uključivanja djece u predškolski odgoj i obrazovanje.
- Usvojiti intersektorski pristup (resori zdravstva, obrazovanja, socijalne zaštite, finansija i dr.) rješavanju pitanja odgoja i obrazovanja Roma, uključujući i finansiranje predškolskog odgoja i obrazovanja Roma, te osiguranja besplatnih udžbenika i školskog pribora, užine u školi i besplatnog prevoza do škole za učenike osnovnih škola koji su pripadnici romske nacionalnosti. Osigurati ujednačena rješenja na cijelom prostoru Federacije BiH, pa i Bosne i Hercegovine, kako bi sva djeca romske nacionalnosti mogla besplatno biti uključena u kvalitetno predškolsko i osnovno obrazovanje i odgoj.
- Prilikom izrade novog okvirnog akcionog plana o obrazovnim potrebama Roma na nivou Bosne i Hercegovine ponovo razmotriti i eventualno revidirati ciljeve i mjere koje se odnose na predškolsko i osnovno obrazovanje i odgoj, uz obavezu da isti naknadno budu detaljno i precizno razrađeni u akcionim planovima o obrazovnim potrebama Roma koje će izraditi ministarstva obrazovanja nadležna za njihovo provođenje.
- Prilikom izrade novog dokumenta strateškog tipa za oblast obrazovanja u Bosni i Hercegovini trebalo bi definirati i poseban strateški cilj i prateće mjere koji će biti posvećeni pitanju povećanja uključenosti i ravnopravnog učešća u kvalitetnom odgoju i obrazovanju djece romske nacionalnosti.
- Planirati, organizirati i provoditi kontinuiranu edukaciju odgajatelja i nastavnog osoblja, roditelja i sve djece u predškolskim ustanovama i osnovnim školama, u cilju eliminiranja stereotipa i diskriminacije u obrazovanju.
- Uvesti romski jezik kao fakultativni predmet u osnovne škole sa većim brojem učenika romske nacionalnosti ili osigurati alternativna rješenja za izučavanje romskog jezika i učenja o kulturi i tradiciji Roma, prema postojećim zakonskim propisima.
- U školama, nadležnim općinskim službama ili ministarstvima obrazovanja angažirati Rom medijatore ili drugu vrstu saradnika koji će raditi na uspostavljanju stalne saradnje sa romskim zajednicama. Uvezati djelovanje navedenih institucija/organa uprave i angažiranih Rom medijatora ili saradnika radi redovnog evidentiranja djece u uzrastu za upis u školu, te pratiti redovnost pohađanja osnovnog obrazovanja i procenat završavanja osnovne škole djece romske nacionalnosti.
- Osigurati podršku škole za uspješnu reintegraciju učenika koji su zbog porodičnih migracija bili odsutni iz škole duži vremenski period.
- Omogućiti naknadno (besplatno) sticanje osnovnog obrazovanja odraslim Romima bez završene osnovne škole.